

RASPRAVA O ČITANKAMA ZA PUČKE ŠKOLE U DALMATINSKOM SABORU GODINE 1892.

Marjan Diklić

U prvom, uvodnom dijelu rada autor iznosi osnovne podatke o razvoju pučkog školstva u Dalmaciji u drugoj polovici 19. stoljeća. U drugom dijelu govori o pojavi novih čitanaka za pučke škole, njihovom anacionalnom i nerodoljubivom duhu, zatajivanju hrvatskog imena — imena domovine, naroda i jezika — sve u interesu austrijske vladajuće politike, te o burnim negodovanjima u javnosti i oštrim polemikama u dalmatinskom stranačkom tisku, ističući osobito oštru kritiku učitelja Petra Kuničića. U trećem dijelu pisac govori o žestokoj raspravi koja se vodila o novim čitankama u Dalmatinskom saboru godine 1892, naglašavajući posebice istup Jurja Biankinija i Save Bjelanovića. I, na kraju, u četvrtom, završnom dijelu daje o svemu tome sažet zaključak.

I.

U drugoj polovici 19. stoljeća — osobito poslije donošenja više državnih i pokrajinskih školskih zakona na temelju kojih se početkom sedamdesetih godina reformira pučko školstvo te nakon pobjede Narodne stranke na izborima za Dalmatinski sabor (1870) — diljem Dalmacije otvaraju se brojne pučke škole koje su, uz obavljanje svoje osnovne prosvjetno-pedagoške djelatnosti, imale važnu ulogu u buđenju nacionalne svijesti i širenju hrvatskoga narodnog preporoda. Kako je s razvojem narodnog preporoda sve veći broj općina padao u ruke narodnjaka, a to se posebice brzo odvijalo u vanjskim općinama, tako je rasla briga i interes za pučku školu koja 1871. postaje obvezna za svu djecu od 6. do 12, odnosno 14. godine života. Godine 1879. na prijedlog pokrajinskoga školskog nadzornika Dragutina Antuna Bakotića uvode se nove nastavne osnove u pučke škole, a uskoro pokreće i pitanje novih školskih knjiga. Iste godine na zahtjev Pokrajinskog školskog vijeća, uz odobrenje bečkog Ministarstva za bogoštovlje i nastavu, ukida se utarkvistička (dvojezična) nastava u dalmatinskim učiteljištima u Arbanasima i Dubrovniku; hrvatski jezik ostaje u njima jezik nastave, a talijanski jezik, uz njemački, postaje jedan od obvezatnih školskih predmeta. Time su učiteljske škole u Dalmaciji, premda s dosta velikim zakašnjenjem, dobile izrazitiji

hrvatski nacionalni značaj što je, svakako, bitno utjecalo na školovanje budućih učitelja i pučke škole uopće.¹

Brži razvoj pučkog školstva u pokrajini, kao što je poznato, počinje s razvojem narodnog preporoda, a znatno uspješnije razvija se ono nakon pobjede narodnjaka na saborskim izborima godine 1870. Primjera radi navest ćemo samo neke bitne podatke koji govore o tome. Na početku hrvatskoga narodnog preporoda, točnije školske godine 1861/62. u Dalmaciji ima 157 pučkih škola; godine 1865/66. ima ih 215; godine 1868. 218; godine 1875. 261; godine 1880. 308; godine 1885. 326; godine 1890. 321; a školske godine 1895/96. bilo ih je već 342. Od ukupnog broja djece koja su bila obuhvaćena obveznim školovanjem godine 1875. pohađalo je pučku školu 20% učenika; godine 1880. 65,9%; godine 1885. 74,3%; godine 1890. 80,5%; a godine 1895. 88,4%. Školske godine 1861/62. u 157 pučkih škola radilo je 135 učitelja, 32 učiteljice i 115 učitelja vjere, dakle radila su ukupno 282 nastavnika. U 125 škola nastava se odvijala mješovito, to jest izvodila se i na talijanskom i na hrvatskom jeziku, u 9 škola nastavni jezik bio je talijanski, a 23 škole bile su »illiriche«. Školskih zgrada u to vrijeme gotovo i nije bilo, nastava se održavala u iznajmljivim crkvenim i privatnim kućama, bez pravog školskog namještaja i potrebnih učila.²

Međutim, trideset godina poslije, točnije školske godine 1891/92. u Dalmaciji imamo ukupno 337 pučkih škola, od toga 317 javnih i 20 privatnih. Samo u tri javne pučke škole (u Zadru i Nerežišću) nastava se izvodila na talijanskom jeziku, a u ostalima nastavni jezik bio je »hrvatski iliti srpski«. Od 20 privatnih škola 9 ih je bilo s pravom javnosti, a 11 bez tog prava. U nastavi pučkih škola, kako svjedoče Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora, bio je tada na različite načine uključen 681 nastavnik, i to: 320 učitelja, 104 učiteljice, 2 učitelja vjere koje je postavila škola i 255 učitelja vjere (svećenika) koje je odredila crkva. Od 30 098 djece, koliko je godine 1891/92. bilo školskih obveznika, školu je pohađalo 23 937 učenika ili 79,54%, a nije ju pohađao 6 161 učenik ili 20,46%. Gotovo dvije trećine školskih zgrada (233 škole) odgovaralo je uglavnom onovremenim školskim potrebama, a i oprema je u većini škola (263 škole) bila prilično dobra.³

Ako bolje pogledamo i usporedimo naprijed iznesene podatke, lako ćemo uočiti kako je s porastom i razvojem hrvatskoga narodnog preporoda, osobito nakon pobjede Narodne stranke na saborskim izborima godine 1870, raslo i razvijalo se pučko školstvo u pokrajini. Uočiti ćemo kako je neprestano

¹ Antun Ströhl, Pučko školstvo u Dalmaciji od godine 1814. do godine 1900, Zadar 1900, 6–68; Ilija Dizdār, »Kratak pregled pučke nastave u Dalmaciji kroz minulih pet decenija«, Jubilarni broj Narodnog lista (dalje: JB NL), god. LI/1912, 43; Dragutin Franković i dr., Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj, Zagreb 1958, 207–213; Ivo Perić, Borba za ponarođivanje dalmatinskog školstva 1860–1918, Zagreb 1974, 61–120; Mate Zaninović, Iz prošlosti školstva Dalmacije, Zagreb 1978, 10–51; Isti, O školstvu u Zadru i njegovom kraju, Zadar 1979, 18–31, 56–64.

² Ströhl, n. dj., 40–47; Zaninović, Iz prošlosti..., 11–16.

³ Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora (dalje: BIDS), zasjedanje XXIX/1894, Zadar 1894, 46–48, 53–56.

rastao broj pučkih škola, broj zaposlenih učitelja u njima i broj učenika koji su ih pohađali, a smanjivao se broj škola u kojima se nastava izvodila dvojezično ili, pak, samo na talijanskom jeziku. Zapazit ćemo također kako su se poboljšavali uvjeti rada, dolazilo do adekvatnijeg školskog prostora i bolje opreme, jednom riječju, zapazit ćemo kako se preporučalo pučko školstvo u Dalmaciji. Najvažniju ulogu u svemu tome imali su narodni učitelji koji su — radeći svoj posao savjesno i odgovorno, obrazujući i odgajajući najmlađe u hrvatskom nacionalnom duhu — obavljali tako svoju najplemenitiju dužnost i postupno pripremali mlade generacije za nove preporodne borbe.

U radu pučkih škola u Dalmaciji učitelji su nailazili na mnoge poteškoće, ali među tim poteškoćama jedan od ključnih problema bio je nedostatak udžbenika. Taj problem riješile su školske vlasti tako što su, u nedostatku vlastitih, dopustile uporabu udžbenika iz Banske Hrvatske, premda je Dalmacija pripadala austrijskom, a Hrvatska ugarskom dijelu Austro-Ugarske Monarhije. Na 3. konferenciji pučkih učitelja u Dalmaciji, održanoj u Splitu 1881. pod predsjedanjem pokrajinskoga školskog nadzornika Antuna Bakotića raspravljalo se, među ostalim, i o novim knjigama za pučke škole. Osvrćući se na rad ove Konferencije, kasniji pokrajinski školski nadzornik prof. Antun Ströhl doslovce kaže: »Od osobite je važnosti onaj rad ove konferencije, koji se odnosi na školske knjige. Nacrti za novu početnicu, I.u i II.u čitanku, predloženi od odbora na temelju nacrtu podnesena od izvjestitelja one točke dnevnog reda, bez sumnje su dobro došli odboru, koji je kasnije sastavio naše sadašnje čitanke, i ako su ono nacrti udešeni po tadanjim školskim odsjecima.«⁴

Dakle, iz izvještaja Antuna Strölla možemo zaključiti da se na 3. konferenciji pučkih učitelja ozbiljno raspravljalo o izradi školskih udžbenika. U tu svrhu podnesen je poseban izvještaj i predložen nacrt za izradu početnice te druge i treće čitanke, a bio je formiran i poseban odbor sa zadatkom da sastavi nove čitanke za pučke škole u Dalmaciji. Na 4. učiteljskoj konferenciji, održanoj u Dubrovniku 1888. pod predsjedanjem novog pokrajinskog školskog nadzornika prof. Josipa Perićića,⁵ određen je konačno odbor u čiji su sastav ušli: Josip Perićić, Vicko Danilo, Juraj Dević, Antun Kriletić i Miho Zglav. Oni su ubrzo dovršili ranije započeti posao pa su se uskoro pojavile prve čitanke koje su odmah izazvale buru negodovanja rodoljubnih pučkih učitelja.⁶

II.

Dalmatinski učitelji željno su očekivali nove školske knjige. Najprije se 1889. godine pojavila *Prva čitanka (Početnica)* za opće pučke škole, bez oznake autora, a zatim su slijedile i ostale. *Početnica* je tiskana u Beču u carsko-kraljevskoj nakladi, a njeni sastavljači su: Josip Perićić, Vicko Danilo,

⁴ Ströhl, n. dj., 7.

⁵ Pokrajinski školski nadzornik Dragutin Antun Bakotić umro je u Zadru godine 1887, a na njegovo mjesto došao je prof. Josip Perićić.

⁶ Franković i dr., *Povijest školstva* . . ., 219–222.

Juraj Dević, Antun Kriletić i Miho Zglav.⁷ Navodno je glavni autor bio prof. Vicko Danilo, nastavnik matematike i crtanja u Učiteljskoj školi u Arbanasima kod Zadra, koji je kasnije napisao i objavio *Priručnik za Početnicu*, s karakterističnim podnaslovom *Metodički naputak u poučavanju istodobnog čitanja i pisanja prema sustavu provedenu u »Početnici« istog auktora*.⁸

Iako godinama željno očekivane, odmah nakon što su se pojavile čitanke uslijedile su oštre zamjerke, osude i kritike, a najviše ih je kritizirao učitelj Ljubo Ljubibratić. To je bio pseudonim pod kojim se, bojeći se austrijskih školskih vlasti, prikrijavao istaknuti pučki učitelj, pisac i rodoljub Petar Kuničić.⁹ On je u nizu članaka, objavljenih godine 1889, 1890. i 1891. u *Narodnom listu*, kritizirao nove čitanke i polemizirao s njihovim braniteljima i sastavljačima. Pored brojnih odgojnih, stručnih i metodičkih primjedaba, kako ćemo vidjeti, najviše je zamjerao na njihovom nerodoljublju, odnosno na namjernom prikriivanju hrvatskog imena i naziva. U tome su ga podržavali mnogi rodoljubni učitelji, a posebice grupa zastupnika u Dalmatinskom saboru, okupljena oko Jurja Biankinija i njegovog *Narodnog lista*, koja je pripadala radikalnom krilu u Narodnoj hrvatskoj stranci. Ta grupa hrvatski orijentiranih zastupnika pokrenut će u Saboru godine 1892. dugu i oštru raspravu o novim čitankama za opće pučke škole u Dalmaciji, a upravo o tome u nastavku ovog rada bit će najviše govora.¹⁰

Odmah nakon što se iz tiska pojavila *Prva čitanka*, Petar Kuničić je u članku »Nova 'Početnica' za pučke škole u Dalmaciji«, objavljenom u podlistku *Narodnog lista* krajem 1889. godine, dao njen negativan prikaz. Osuđujući neslogu i diobe u Hrvatskoj, pa i diobe na početnice, on na samom početku spomenutog članka naglašava da ako želimo bolje upoznati duh naše nove *Početnice*, onda je moramo pažljivo pregledati. Temeljito analizom Kuničić je došao do zaključka da su njene glavne mane, pored nerodoljubivog i anacionalnog duha, u tome što je »pisočitanje« mješovito (pomiješana pisana i tiskana slova), što je slikovni materijal neprimjeren, što su pojedina štiva previše duga i što u njima ima pojmova koji nisu dovoljno jasni ni učitelju ni učeniku.¹¹ Navodeći dobre i loše strane novog udžbenika, on se pose-

⁷ J. Peričić, V. Danilo, J. Dević, A. Kriletić i M. Zglav, *Prva čitanka (Početnica) za opće pučke škole*, Beč 1895, 1—138.

⁸ V. Danilo, *Priručnik za Početnicu. Metodički naputak u poučavanju istodobnog čitanja i pisanja prema sustavu provedenu u »Početnici« istog auktora*, Zadar 1897, 1—180.

⁹ Petar Kuničić — pučki učitelj, pisac i rodoljub — rođen je 28. siječnja 1862. u Dolu na Hvaru, a umro 26. kolovoza 1940. u Splitu. Učiteljsku školu završio je godine 1885. u Arbanasima kod Zadra. Učiteljevao je na Visu, Blatu na Korčuli i Starigradu na Hvaru. Isticao se stručnim, pedagoškim i spisateljskim radom. Napisao je više knjiga, stručnih rasprava, kritika i članaka; surađivao je u mnogim časopisima i listovima, a za svoj rad primio je brojna priznanja. Bio je član Hrvatskog pedagoško-književnog zbora. (Više vidi u knjižici: Vicko Dorbić, Petar Kuničić, Zadar 1910.)

¹⁰ BI DS, zasjedanje XXVII/1892, Zadar 1893, 510. i d.

¹¹ Ljubo Ljubibratić (P. Kuničić), »Nove 'Početnice' za pučke škole u Dalmaciji«, *Narodni list* (dalje: NL), br. 92, od 20. 11. god. XXVIII/1889, 1, 2.

bice osvrće na štiva »Domovina« i »Domorodni seljanin« u kojima se učenicima namjerno zatajuje ime njihove domovine. Zar su se autori *Početnice*, pita se Kuničić, plašili izustiti ime naše »mučeničke majke Hrvatske«, a zatim ironično dodaje kako su se vjerojatno uplašili da im »gore u maglušastom Beču neubroje knjigu u popis librorum prohibitorum« kao što se dogodilo s prvim rukopisom. *Prva čitanka* završava s »Carevkom« što je, po njegovom mišljenju, sasvim neumjesno jer ta pjesma nije za djecu prvog razreda, a i po programu treba se obraditi tek u trećem razredu. Na kraju, on smatra da bi *Početnica* bez obzira na sve propuste, pogreške i nedostatke, mogla postati znatno bolje djelo ako bi se u drugom izdanju uvažile opravdane primjedbe.¹² »Svi betezi nove 'Početnice' mogu se« — tvrdi on — »lako popraviti pri drugom izdanju. S tog je potrebito, da se odmah sada, bude na čistu, koji su to betezi, i kako da ih se ispravi.«¹³

Na kritiku Petra Kuničića odgovorio je najprije nepoznati protukritičar u splitskom *Narodu*, a zatim su se javili sami autori i drugi protukritičari u *Katoličkoj Dalmaciji*. Polemizirajući s prvim protukritičarem o mnogim spornim stručno-metodičkim pitanjima i problemima, sadržanim posebice u prvom dijelu *Početnice* u kojem se obrađuje »pisočitanje«, Kuničić smatra da su stare početnice u Hrvatskoj i Bosni bolje od novih u Dalmaciji. Težeći za jedinstvenom Hrvatskom, on misli da bi u interesu tog jedinstva trebalo sastaviti samo jednu početnicu za sve hrvatske zemlje. U vezi s time piše: »Pa i da nisu hrvatske i bosanske 'Početnice' dobre, a i nad našom, kao što jesu, zar bi naši ljudi bili Boga uvriedili, da su se dogovorili, te sastavili jednu samu 'Pčetnicu' za sve zemlje, u kojima stanuje jedan narod, kud se razliega naš mili jezik?«¹⁴ Jedino u čemu se protukritičar slaže s Kuničićem jest to što je i on zapazio da se u rodoљjubnim štivima učenicima zatajuje ime njihove domovine.¹⁵

Poslije iznesene prve kritike i protukritike, u obranu nove *Početnice* stupili su njeni autori koji su, doduše, očekivali neke prigovore — »ta, kojoj se ljudskoj stvari ne može prigovoriti« — ali ne i sasvim negativne ocjene. U više članaka pod naslovom »Na obranu nove 'Pčetnice'«, prvi se javio, kako nam se čini, Vicko Danilo jer je članak na kraju potpisan sa »D«.¹⁶ Njega su, bez sumnje, podržavali i ostali autori, a pridružili su mu se još i neki drugi protukritičari koji su zbog osobnih interesa, dodvorujući se školskim vlastima, bili spremni trgovati svime pa i nacionalnim osjećajima puškoškolaca.

Umjesto da kao autor prizna bar dio vlastite krivice i krivicu svojih drugova, Vicko Danilo brani *Pčetnicu* i tvrdi da je negativna ocjena o njoj »plod opaka srca i velike lakoumnosti«, izrečena na brzinu od neobjektivnog

¹² Isti, isto, NL, br. 93, od 23. 11, god. XXVIII/1889, 1, 2.

¹³ Lj. Ljubibratić (P. Kuničić), »Nove knjige za pučke škole u Dalmaciji«, NL, br. 18, od 8. 3, god. XXIX/1890, 1, 2.

¹⁴ Isto, 1.

¹⁵ Isti, isto, NL, br. 19, od 12. 3, god. XXIX/1890, str. 1.

¹⁶ »Piše D. član odbora za priredjenje knjiga za naše pučke škole« (D. = Danilo), »Na obranu nove 'Pčetnice'«, vidi podlistak *Katoličke Dalmacije* (dalje: KD), br. 78, od 16. 12, god. XX/1889. i dalje.

kritičara čija kritika odaje »siromaštvo uma i stručne naobrazbe« — što naravno nije točno. Kako vidimo, on u obrani *Prve čitanke* više ide na kritičara, na čovjeka negoli na argumente koji govore o njenim slabostima i nedostacima. Polemizirajući s Kuničićem o stručno-metodičkim pitanjima, Danilo ne prihvaća gotovo ni jedan njegov prigovor, a na najteži prigovor o nerodoljublju *Početnice*, zatajivanju hrvatskog imena i prekrajanju pojedinih stihova, gotovo se i ne osvrće.¹⁷ Dapače, on smatra da je naglašavanje hrvatskog imena suvišno i nepotrebno. »Pa i da nije bilo suvišno« — piše na kraju Danilo — »odbor se imao čuvati da u knjigama namijenjenim pučkoj prosvjeti bude išta, što bi moglo dirati u čigove osjećaje. Politički se razdori ne smiju prenašati u učioničko svetište. Učioničke knjige nemaju potpirivati vatru bratske mržnje, a još manje davati joj povoda, toliko više što se pravi domoljubni uzgoj ne podiže već na miru i ljubavi. Mi znamo da je prolazno ovo doba bratske razjarenosti, ali se nijesu mogle ne uzeti u obzir nesretne opstojnosti pri sastavljanju knjiga, koje imaju služiti djeci ove u mislima razdvojene zemlje.«¹⁸

Na Danilovu obranu *Prve čitanke* reagirao je Kuničić serijom polemičkih članaka, objavljenih u *Narodnom listu* godine 1890/91. pod naslovom: »Nove knjige za pučke škole u Dalmaciji«, u kojima ruši sve argumente i stavove branitelja, produbljuje svoju ranije iznesenu kritiku, te kritizira *Drugu* i *Treću čitanku* koje su upravo izašle iz tiska.¹⁹ Osvrćući se još jednom na primjerenost slikovnog materijala u novoj *Početnici*, on se posebice zadržava na slici lava za koju smatra da joj tu nikako nije mjesto jer ona simbolizira mletačku vladavinu u Dalmaciji. Nastojeći objasniti zašto su sastavljači uvrstili sliku mletačkog lava u *Početnicu*, Petar Kuničić piše: »S toga iako lav ne živi u Dalmaciji, živi predaja mletačke vladavine, u kojoj se često spominje lav, a viđa se utesan na mnogobrojnim spomenicima... tako da je malo komu nepoznat. — Da je živa mletačka samovlada, mletčani bi zaista upisali u 'zlatnu knjigu' imena sastavljača nove naše 'Početnice'.« Po njegovu sudu lav u Dalmaciji nikada nije ni bio simbol pravog lava nego »san Marko, sveti Marko ili lijun.«²⁰

Na više mjesta u *Početnici*, koja je kao i ostale čitanke bila sastavljena u austrijskom duhu, spominje se učenicima domovina, ali im se nigdje otvoreno ne kaže kako se ta njihova domovina zove, a izbjegava se spomenuti i ime naroda koji tu živi. Sastavljači *Prve čitanke* išli su toliko daleko da su u pojedinim rodoljubnim štivima i pjesmama, bez znanja i ovlaštenja autora, samovoljno prepravljali originalni tekst i iz njega namjerno izostavljali ime hrvatsko. Tako su naprimjer u pjesmici »Domorodni seljanin«, koju je napisao Josip Varjačić, originalni stih u prvoj kitici »Sinak roda hrvatskoga« za-

¹⁷ D.(anilo), »Na obranu nove 'Početnice', KD, br. 79, 80, 81, god. XX/1889.

¹⁸ Isti, isto, KD, br. 1, od 9. 1, god. XXI/1890, 3.

¹⁹ O tome više vidi u: Lj. Ljubibratić (P. Kuničić), »Nove knjige za pučke škole u Dalmaciji«, NL, br. 18, 19, 20, 21, god. XXIX/1890; te br. 28, 29, 30, 31, 32, 33, god. XXX/1891.

²⁰ Ljubibratić (Kuničić), »Nove knjige za pučke škole u Dalmaciji«, NL, br. 20, od 15. 3, god. XXIX/1890, 2.

mijenili s »Čedo roda junačkoga«. Komentirajući izvedene promjene, Petar Kuničić piše kako »Odbor nije imao uoblašćenje da dira u prenešenu pjesmicu, a ipak je dirnuo. A zašto? Da odstrani hrvatsko ime, koje je u trećem stihu navedene kitice!«²¹ Na Danilovu obranu kako je sve to učinjeno u dobroj namjeri, da se ne bi diralo u »čigove« osjeća i poticala »vatra bratske mržnje«, on odgovara: »Dakle mi nismo gospodari da se nazovemo svojim imenom? Dakle svojim imenom mi diramo u čigove osjeća i potpirivamo vatru bratske mržnje? Dakle je nama zaniijekati svoje ime, ime svog naroda, ime slavno i proslavljeno, ime svoje mučeničke otadžbine... Dakle mi nesmi-jemo u školi kazati dječaku ono što jest, što je njegova otadžbina, što su bili njegovi stari???!!! Ovo je 'sramota svih sramota'; ovo je voditi narod svoj do propasti, do samoubojstva, a ne uzgajati vriedne sinove budućnosti našoj... Naša braća Srbi u Dalmaciji smiju nazivati knjigu, koja je za njihove škole: 'Srbski bukvar' (kao da je ćirilovica jedino njihova, a ne i hrvatska!), a mi Hrvati treba da brišemo sa svojih knjiga svoje ime, 'da nepodjarivamo vatru bratske mržnje'!!! Gdje si o pravedni Bože.«²²

U obranu *Početnice* i njenih sastavljača, suprotstavljajući se Kuničiću, ponovo je istupio nepoznati protukritičar iz splitskog *Naroda* koji je, ponavljajući ranije stavove, svoj članak »Dvie na odgovor« tiskao u *Katoličkoj Dalmaciji* i potpisao ga na kraju kao »Ex Tvoj Dragoje Dragojević«.²³ O novoj *Početnici* raspravljalo se i na Skupštini učitelja zadarskog kotara, održanoj od 25. do 27. rujna 1890. u Zadru. Rasprava se vodila na temelju »dosadašnjeg iskustva«, a glavni izvjestitelj bio je Frano Skarpa, učitelj iz Biograda, protiv kojeg je kasnije vođena istraga zbog čitanaka. Nakon izvještaja razvila se dosta »burna« diskusija u kojoj su sudjelovali mnogi pučki učitelji i profesori učiteljišta; upozoreno je na više tiskarskih pogrešaka i niz drugih nedostataka; međutim, ozbiljnije kritike nije bilo, a nije ni moglo biti jer su Skupštini prisustvovali autori *Početnice* i predstavnici organa školskih vlasti.²⁴

Bojeći se probuđene hrvatske nacionalne svijesti, Beč je nastojao preko organa vlasti zadržati u Dalmaciji što duže anacionalne školske programe i udžbenike pa je u tom smislu vršio pritisak na odbor za izradu novih školskih knjiga. Odbor je, izgleda, tomu podlegao te su sve nove čitanke, a ne samo *Početnica*, bile anacionalno sastavljene. U njima je prepravljano i zatajivano ne samo hrvatsko nego ponegdje i srpsko ime. Kuničić je smatrao da, ako je odbor zaista bio pod tolikim pritiskom kako tvrde njegovi članovi, do »časti i poštenja« bilo mu je da odbije posao pa makar i »gospodinu ministru nastave«. Dakle, po njegovom mišljenju, časnije bi bilo da je odbor odustao od tiskanja novih školskih knjiga negoli što je dopustio da se tiskaju

²¹ I s t i, isto, NL, br. 22, od 22. 3, god. XXIX/1890, 1, 2.

²² Isto, str. 1; Perićić, Danilo, Dević, Kriletić i Zglav, n. dj., 134.

²³ Dragoje Dragojević (najvjerojatnije je to pseudonim jednog splitskog učitelja), »Dvie na odgovor Ex prijatelju Ljubibratiću«, KD, br. 19, od 31. 3, br. 20, od 3. 4, god. XXI/1890, 2, 3.

²⁴ i ć, »Iz učiteljske skupštine zadarskog kotara«, KD, br. 64, od 20. 10, god. 1890, 2.

onakve kakve jesu, anacionalne i nerodoljubive; protivne »načelima zdrave metodike i zdrava razuma«, pa čak protivne i uvjerenju samih autora.²⁵

Poslije *Prve čitanke (Početnice)* pojavila se na početku godine 1890. *Druga i Treća čitanka za opće pučke škole*, a zatim *Slovnica i Pismovnik*. Time je pučko školstvo u Dalmaciji nakon dvadeset i više godina željnog iščekivanja dobilo nekoliko novih i važnih udžbenika koji su, bez obzira na mnoge nedostatke, znatno olakšali rad pučkim učiteljima, a tim više što stare knjige »ni formom ni sadržajem« nisu više odgovarale nastavnim potrebama pučke škole. Govoreći o važnosti i općem značenju prvih udžbenika u rukama pučkoškolaca, Kuničić misli da je čitankama trebalo posvetiti izuzetnu pozornost jer one od svih učila u pučkoj školi »najveću pažnju zaslužuju«. On smatra da je svrha čitanke u tome da bude »podlogom obuci u čitanju, da podpomaže ostale grane jezikoslovne obuke... a povrh svega, da odgojno djeluje na djecu«. Prema takvim i sličnim kriterijima, smatra Kuničić, trebalo je urediti sadržaj i oblik naših novih čitanaka koje su, doduše, skrojene po nekakvom planu i »kalupu«, ali kalupu koji se protivi pravilnom odgoju i »naravi djece«.²⁶

Iako je *Druga čitanka*, po strogoj ocjeni Petra Kuničića, nešto bolja od *Prve*, ona ipak »nije za djecu pučkih škola«. Zašto? Zbog toga jer vrvi od brojnih pogrešaka, krupnih mana i nedostataka koji je čine knjigom za svakoga, samo ne za učenike pučke škole. Njeni osnovni nedostaci, kako tvrdi Kuničić, jesu: loš raspored gradiva jer »razdioba neodgovara čudi djetinjooj«, prenatrpanost basnama (ima ih 55), poslovicama, zagonetkama i pjesmama, ponekad dugim i učenicima teško razumljivim. *Druga čitanka*, osim toga, obiluje mnogim suhoparnim i čudnim štivima koja »ne samo neimaju nikakove uzgojne misli, već su bezslana i... bedasta za svakoga, a osobito za malo djetee«. Od šesnaest povijesnih štiva, piše Kuničić, samo su dva »cigla« iz domaće povijesti, i to jedno o Kraljeviću Marku, a drugo o kralju Zvonimiru. Međutim, kako je *Druga čitanka* nerodoljubiva i anacionalno usmjerena kao i *Prva*, iz štiva o kralju Zvonimiru ne može se sa sigurnošću saznati čiji je on kralj i čijim je zemljama vladao, kaže se samo da je upravljao »našom pokrajinom«. Kuničić dalje navodi više pjesama u kojima su sastavljači čitanaka samovoljno prepravljali originalni tekst, ponekad i ne navodeći pravog autora, i namjerno izostavljali one kitice, stihove i riječi u kojima se spominje hrvatsko nacionalno ime. U pjesmici »Djed i unuk«, koju je napisao Zmaj Jova Jovanović, izostavili su čak i srpsko ime. Na kraju svoje kritike *Druge čitanke* Kuničić opravdano zaključuje — kako su uzaludna sva takva nastojanja i nerodoljubiva postupanja jer će naša djeca uz svoje nacionalno svjesne pučke učitelje, uvijek s ponosom pjevati hrvatske rodoljubne pjesme, a što se tiče samog naziva novih čitanaka smatra da je i bolje što se nisu nazvale hrvatskim imenom kad su već toliko anacionalne i nerodoljubive.²⁷

²⁵ Perić, n. dj., 125; Ljubibratić (Kuničić), »Nove knjige za pučke škole u Dalmaciji«, NL, br. 20, od 15. 3, god. XXIX/1890, 2.

²⁶ Ljubibratić (Kuničić), »Nove knjige za pučke škole u Dalmaciji«, NL, br. 22, od 22. 3, god. XXIX/1890, 2.

²⁷ Isti, isto, NL, br. 31, od 18. 4, br. 32, od 24. 4, god. XXX/1891, 1, 2.

Osvrćući se na *Treću čitanku*, Kuničić kaže da je i ona »skrojena po kaplu« koji se protivi naravi djece. Njena prva mana je u tome što joj je »razdioba« gradiva pogrešna i neprimjerena dobi učenika pučke škole. Po njegovu mišljenju svako štivo trebalo bi sadržavati tri bitne komponente — odgojnu, poučnu i zabavnu — i biti sastavljeno u skladu s važećim pedagoško-didaktičkim načelima. Međutim, mnoga štiva u *Trećoj čitanci* nisu takva nego su, naprotiv, suhoparna, duga i dosadna; »nemaju života, nemaju krvi, nemaju poleta za djetinju maštu, srđce i um; a štiva, koja se bave stvarnom obukom, treba da su žive i zanimive slike, koje djeca... čitaju s radošću, a odrasli s pijetetom«. Kuničić doslovce navodi veći broj takvih štiva i zaključuje kako »doista u novoj 'Čitanci' imade takvih štiva, da čovjeku srđce zazebe, kad promisli, da je ono napisano namjerom da se oplemeni djetinja dušica«.²⁸

U nastavku svoje kritike Kuničić se posebice osvrće na zemljopisna i povijesna štiva u *Trećoj čitanci*. Za zemljopisna štiva kaže da su »prozaična« i nepotpuna; da nedovoljno opisuju naše zemlje i gradove, a osobito im zamjera što se iz njihovog sadržaja ne vidi koji narod živi u kojoj pokrajini i koliko »duša broji«. Tako se o Dalmaciji može saznati »svega i svačesa«, ali se nikako ne može saznati koji narod u njoj obitava, odnosno kako se zove taj narod, kako mu je ime i koji je pravi naziv jezika kojim govori.²⁹ To isto, pod utjecajem austrijske anacionalne politike, ponavlja se i u povijesnim štivima u kojima se gdje god je to moguće zatajuje hrvatsko ime. Naprimjer u štivima »Nikola Šubić knez Zrinski« i »Andrija Kačić-Miošić« zaista se nigdje ne spominje hrvatsko ime, a u štivu »Primorski ban Pavao Šubić« ono se spominje, ali se naglašava dalmatinstvo, što, po Kuničićevu mišljenju, ističe onu »mi smo Dalmatinci, a Hrvati su gori u Hrvatskoj«. Iako štivo o Zrinskom ima više stranica, u njemu se nigdje ne spominje »hrvatsko ime, hrvatsko junaštvo« ili hrvatska domovina; zna se samo da je Zrinski »sigetski junak, i ništa više«.³⁰ Na kraju svoje ocjene o povijesnom dijelu udžbenika, Kuničić pravilno zaključuje kako »najcrnija točka u povijesničkim štivima nove 'Treće čitanke' jest to, što neodgovaraju rodoljubnom duhu, kojim treba da škola diše i u kojem treba da se uzgajaju djeca naša«.³¹ A što se tiče hrvatskog jezika, on kaže da je i u tome došla do punog izražaja »veoma fina« politika naših sastavljača koji tvrde da se u Dalmaciji govori »hrvatski ili srbski jezik, talijanski po primorskim gradovima, a kraj Zadra i arbanaški«.³²

²⁸ Isto, NL, br. 22, od 22. 3, br. 23, od 26. 3, god. XXIX/1890, 2, 1.

²⁹ Isto, NL, br. 23, od 26. 3, god. XXIX/1890, str. 1; NL, br. 28, od 8. 4, god. XXX/1891, 1.

³⁰ Priredili: J. Peričić, V. Danilo, J. Dević, A. Kriletić i M. Zglav, *Treća čitanka za opće pučke škole*, Beč 1897, 178–180, 194–199 (vidi i ostala štiva); Lj. Ljubibratić (P. Kuničić), »Nove knjige za pučke škole u Dalmaciji«, NL, br. 29, od 11. 4, god. XXX/1891, str. 1.

³¹ Ljubibratić (Kuničić), »Nove knjige za pučke škole u Dalmaciji«, NL, br. 29, od 11. 4, god. XXX/1891, 1.

³² Isto, NL, br. 23, od 26. 3, god. XXIX/1890, 1, 2.

Četvrta knjiga na koju se Kuničić vrlo kratko osvrće jest *Slovnica i Pismovnik*. Za nju kaže da je na mnogim mjestima preopširna, a na nekim opet nepotpuna i »manjkava«; da je sastavljena tako da ne može poslužiti ni učitelju ni učeniku i da, uglavnom, nije postigla svoj cilj. On dalje osuđuje način na koji se pokušava sastaviti nova *Pjevanka* te predlaže da se pregledaju stare računice i uredi u skladu s novim školskim osnovama.

Osuđujući nove čitanke, Kuničić pri kraju svoje kritike predlaže školskim vlastima tri načina na koji mogu doći do novih i boljih školskih udžbenika. 1. Neka Pokrajinsko školsko vijeće formira u svakom školskom kotaru poseban odbor od nekoliko istaknutih učitelja koji će sastaviti novi rukopis za čitanke. Budući da u Dalmaciji ima više školskih kotara, tako bi se dobio veći broj rukopisa od kojih bi poseban odbor izabrao najbolji. 2. Neka se raspiše javni natječaj i dodijeli nagrada autoru najboljeg rukopisa. 3. Ako nije moguće ni prvo ni drugo, neka se na kotarskim učiteljskim skupštinama temeljito raspravi o novim školskim čitankama i formira poseban odbor koji će, uvažavajući iznesenu kritiku, popraviti i preurediti postojeće knjige. Međutim, ako ne bi bilo prihvatljivo nijedno od ponuđenih rješenja, onda on predlaže da se u pučke škole u Dalmaciji ponovo vrate u uporabu stare hrvatske čitanke. Kuničić na kraju piše: »I ovim svršavam dosadanje i daljnje govorenje o novim školskim knjigama, s mirnom savješću da su naše riječi i 'pred Bogom i pred narodom poštene i rodoljubive', a namijenjene jedino koristi učiteljskog stališa, kojim se dičimo i ponosimo!«³³

Na Kuničićevu kritiku prvi su javno reagirali autori novih čitanaka Vicko Danilo, Antun Kriletić i Miho Zglav, a pridružili su im se i neki učitelji koji su ih podržavali. Oni su u *Katoličkoj Dalmaciji*, ne vodeći mnogo računa o dostojanstvu kritičara, bezuspješno pokušavali obezvrijediti iznesene argumente te osporiti njegovo znanje i stručnost. Tvrdili su da Ljubo Ljubibratić, odnosno Petar Kuničić nije pučki učitelj, da iza njega ne stoji dalmatinsko učiteljstvo, da je njegova kritika neistinita i tendenciozna, a on sam neznalica koja napada iz zasjede. Odbacujući kritiku i braneći nove čitanke — Danilo, Kriletić i Zglav su i nehotice priznali vlastitu krivicu kada su, minimalizirajući svoju odgovornost, Kuničiću kazali: »u svoj se vašoj 'kritici' najviše napinjete da nas izdajicama narodnim prikažete«, a sve zbog toga što se u »njekoliko pjesmica promijenila koja riječ, ili se izostavila koja kritica«. A što se tiče prigovora u vezi s nazivom čitanaka, oni smatraju da u naslovu nije potrebno posebice isticati hrvatsko ime jer ni najnovije njemačke čitanke u svom nazivu nemaju posebice istaknuto njemačko ime. Na kraju se autori novih čitanaka pitaju: »Je li dosta g. Ljubu Ljubibratiću? Ako nije, neka namigne, pa ćemo mu mi kazati i dokazati tko je kriv da naše nove knjige nijesu u svemu onake, kako su po svom osvjedočenju, i po pedagojskim pravilima željeli sastavljati.«³⁴ Na to pitanje Kuničić je odgovorio dostojanstveno svojim protupitanjem koje glasi: »Mi vam pak, častna

³³ Isto, NL, br. 33, od 25. 4. god. XXX/1891, 1.

³⁴ V. Danilo, A. Kriletić, M. Zglav, »Nove knjige za pučke učionice i g. Ljubo Ljubibratić« KD, br. 29, od 14. 5. god. XXII/1891, 3, 4; Isti, »Priobćeno«, KD, br. 42, od 20. 7. god. XXII/1891, str. 4.

gospodo, nećemo namignuti, već vas javno pozivljemo, da... kažete i dokažete tko je kriv, što su naše nove čitanke tako nesrećne i nerodoljubne.³⁵ Naravno, odgovora na to pitanje nije bilo, a nije ga ni moglo biti jer je glavni krivac bila austrijska vlast, to je bilo svima poznato, premda veliku krivicu snose i sami sastavljači novih čitanaka. Na kraju svoje kritike Kuničić konstatira da je na temelju činjenica iznio i dokazao glavne mane i nerodoljubivi duh novih knjiga te da više neće odgovarati ni na čije uvrede.

Bez obzira na takvu konstataciju autori čitanaka — Danilo, Kriletić i Zglav — nastavili su sa svojom obranom u kojoj su, uglavnom, zaobilazili odgovore na bitna pitanja, a sporili se oko manje važnih, osporavajući Kuničiću pravo da istupa u ime dalmatinskoga pučkog učiteljstva.³⁶ U polemici na njihovoj strani, braneći nove udžbenike, najviše su se istakli učitelji Krsto Marković i Antun Pavličević, a protiv njih pisali su anonimno mnogi pučki učitelji te neki javni i politički djelatnici.³⁷

Mnogi rodoljubni učitelji koji su u početku iskreno podržavali kritiku Petra Kuničića i bili protiv novih anacionalnih čitanaka morali su kasnije, pod pritiskom organa školskih vlasti, mijenjati svoje mišljenje. Kotarski školski nadzornici primoravali su ih da se putem raznih peticija i izjava javno ograde od Kuničićeve kritike te pohvalno izraze o novim školskim udžbenicima i njihovim autorima.³⁸ Protiv onih učitelja koji su se na bilo koji način izrazili protiv čitanaka vođene su disciplinske istrage; neki su bili kažnjeni, neki premješteni, a neki zapostavljani prilikom natječaja za bolja radna mjesta. Naprimjer, učitelj Vinko Kačić Dimitri kažnjen je ukorom, Pavao Roca premještajem o svome trošku, a Miho Ćurković i Frano Skarpa ustegom od petogodišnjeg povećanja plaće za tri godine.³⁹ Paradoksalno je i to što je istragu protiv Skarpe, učitelja u Biogradu, vodio kotarski školski nadzornik Vicko Danilo, dakle jedan od glavnih sastavljača novih čitanaka. Na temelju njegovog izvještaja Kotarsko školsko vijeće kaznilo je učitelja Skarpu pismenim ukorom,⁴⁰ a Pokrajinsko lišilo ga je prava na »petogodišnju doplatu« za tri godine.⁴¹ Međutim, Skarpa se žalio vladi u Beč pa mu je Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu, ne oslobađajući ga krivice, ublažilo kaznu tako da je bio kažnjen samo ukorom.⁴²

³⁵ Lj. Ljubibratić (P. Kuničić), »Još o novim čitankama za pučke učionice«, NL, br. 41, od 23. 5. god. XXX/1891, 1.

³⁶ V. Danilo, A. Kriletić, M. Zglav, »Još o novim čitankama za pučke učionice i Ljubo Ljubibratić«, KD, br. 33, od 4. 6, br. 34, od 8. 6, br. 35, od 11. 6, god. XXII/1891.

³⁷ O tome više vidi u KD od br. 31 do br. 46, god. XXII/1891. i NL, br. 48, 49, god. XXX/1891.

³⁸ Neke izjave i peticije objavljene su u Katoličkoj Dalmaciji, vidi br. 31, 35, 37, 38, 39, 41, 44, god. XXII/1891.

³⁹ Juraj Biankini, O Upravi Dalmacije, Zadar 1892, 7—9.

⁴⁰ Historijski arhiv u Zadru (dalje: HAZd), Spisi Kotarskog školskog vijeća, god. 1892, sv. 42, br. 1808.

⁴¹ HAZd, Spisi Kotarskog školskog vijeća, god. 1892, sv. 43, br. 2126 (Pokrajinsko školsko vijeće br. 2486).

⁴² HAZd, Spisi Kotarskog školskog vijeća, god. 1893, sv. 45, br. 1047 (Pokrajinsko školsko vijeće br. 1461).

III.

U jeku najžešće polemike koja se vodila u dalmatinskom tisku oko novih čitankama za pučke škole Petar Kuničić se, svjestan činjenice da se bori protiv austrijske vlasti i njenih slugu u Dalmaciji, obratio za pomoć hrvatskim zastupnicima u Dalmatinskom saboru. »Ali, ljudi, ako Boga znadete« — piše on — »vi koji ste narodni zastupnici i dobročinitelji, zavirite oštrim okom u srce, u dušu pučke današnje naše škole, i progovorite u tom poslu, bezobzirno, iskreno! Bog će vam platiti, a narod će vas blagoslivljati.«⁴³ Na njegov poziv uskoro se odazvao Juraj Biankini i grupa zastupnika iz redova Narodne hrvatske stranke, pa se rasprava o čitankama prenijela u Sabornicu.

Koristeći se općom raspravom o školskom proračunu, Biankini je već na 5. sjednici Dalmatinskog sabora godine 1890. progovorio otvoreno i kritički o novim čitankama za pučke škole u Dalmaciji. Cilj te škole, po njegovu mišljenju, nije sadržan samo u mehaničkom učenju čitanja i pisanja, nego je ponajprije sadržan u odgoju djece u rodoljubnom duhu. Ali, da bi se taj cilj postigao, potrebno je, po njegovu sudu, budno paziti kakve su nam školske knjige iz kojih se podučavaju mladi naraštaji. Uočavajući izuzetno značenje knjige u pučkoškolskom odgoju i obrazovanju, Biankini kaže da su knjige neiscrpan izvor znanja, misli i ideja; odnosno Arhimedova poluga bez koje nema izlaska ljudskom rodu iz »tamne jame neznanstva«. Poslije uvodnog dijela u kojem je govorio o općem značenju knjige, o lošem materijalnom stanju pučkih škola i malim primanjima učitelja, Biankini prelazi na kritiku novih čitanka i kaže da će se osvrnuti samo na njihovu glavnu manu, dok o stručno-metodičkim pitanjima ne želi govoriti jer će o tome svoj sud izreći »strukovnjaci«. Već ta mana, po njegovu mišljenju, dovoljna je da se novi udžbenici ili temeljito poprave ili, pak, povuku iz školske upotrebe. Sav ogorčen, Biankini konstatira da se i u novim školskim knjigama provodi isti onaj stari »nesretni sustav austrijske politike« po kojem se hoće da Hrvati budu sve samo ne ono što jesu — Hrvati. U čitankama se, kako kaže, namjerno zatajuje hrvatsko ime — ime jezika, države i naroda — a tamo pak gdje se ono mora spomenuti dodaje mu se »srbsko-hrvatska krparija«. Za njega je sve to djelo »dušmana naših« koji nam narod i zemlju razdijeliše kroz nekakve »Cis-i Translajtanije«. Isti dušmani su, tvrdi dalje Biankini, Hrvatsku razjedinili i hrvatskom narodu u njoj sve oduzeli: sve razdrobiše i »sve nam oteše, samo nam ime, dušu hrvatsku, još neoteše«, ali sad preko novih čitanka i na nju vrebaju, i nju hoće da pokvare i izopače.⁴⁴

Na kraju Biankini zaključuje kako se time ruši glavni cilj pučke nastave, naime odgoj u rodoljubnom duhu, i navodi više primjera iz kojih se vidi kako su autori školskih knjiga prepravljali, izostavljali i namjerno zatajivali hrvatsko ime te na taj način nove čitanke prilagođavali austrijskoj denacionalizatorskoj politici u Dalmaciji. U duhu te politike, kojoj je

⁴³ Lj. Ljubibratić (P. Kuničić), »Nove knjige za pučke škole u Dalmaciji«, NL, br. 23, od 26. 3, god. XXIX/1890, 3.

⁴⁴ BI DS, zasjedanje XXVI/1890, Zadar 1891, 429—431.

cilj bio nacionalno odnarođivanje Hrvata, u novim udžbenicima oko nekih ključnih pojmova namjerno su stvarane nejasnoće. To vrijedi osobito za pojam domovine. Naime, učenik je čitajući školske udžbenike na više mjesta mogao lako zaključiti da je njegova domovina Austro-Ugarska, ali je teško ili nikako mogao doći do spoznaje da je njegova prava domovina Hrvatska. Komentirajući to, Biankini doslovce kaže: »Čast i slava austrijskoj monarkiji! (...) Ali ni Austrija, ni Ugarska domovina naša nije, nego Hrvatska.«⁴⁵

Na Biankinijevu kritiku novih školskih knjiga osvrnulo se više saborskih zastupnika, osobito iz redova Srpske stranke, međutim glavna rasprava uslijedila je tek na idućem saborskom zasjedanju. Oporavljajući Biankinijeve stavove, srpski zastupnici zauzeli su uglavnom obranaški stav, branili su nove čitanke, a njima se pridružio, što je sasvim razumljivo, i novi pokrajinski školski nadzornik prof. Josip Perić koji je, braneci austrijsku prosvjetnu politiku i nove knjige, tvrdio da cilj vlade nije odnarođivanje hrvatske mladeži u Dalmaciji.⁴⁶

Glavna rasprava o novim čitankama za pučke škole vodila se na 27. zasjedanju Dalmatinskog sabora, održanom u Zadru od 4. ožujka do 4. travnja godine 1892. Juraj Biankini je, koristeći se opet raspravom o školskom proračunu, za anacionalni i nerodoljubivi duh novih školskih udžbenika optužio austrijski sustav vladavine u pokrajini. Taj sustav je, po njegovu mišljenju, glavni krivac; on krnji sve »samostalne ustanove naroda«; on koči brži razvoj nacionalne svijesti; on potkopava i ruši temelje pučke prosvjete; on, zapravo, onemogućuje odgoj djece u rodoljubnom hrvatskom duhu. Optužujući vladu dosta teškim riječima, Biankini kaže kako ona pod »šupljom izlikom, da politika nema ga uliziti u škole... snuje pravo zločinstvo duševnog umorstva protiv hrvatskom narodu u Dalmaciji.«⁴⁷ Za nju je, izgleda, svako spominjanje hrvatskog imena već politika koja nema mjesta u školama i novim školskim knjigama, a to znači ni u svijesti učenika. Prema tome, austrijske su vlasti putem zatajivanja hrvatskog imena u čitankama, zapravo, nastojale zatajiti hrvatsku nacionalnu svijest u glavama učenika. A da se upravo to ne bi dogodilo, Biankini poziva hrvatske zastupnike da i oni podignu svoj glas protiv novih čitanaka u kojima se »naumice« pritažuje i nagrđuje hrvatsko ime i jezik, kao i protiv pokušaja da se u našim školama — umjesto poštenih, svjesnih i slobodnih građana — odgajaju izrodi i izdajice. On smatra da dalmatinsko školstvo mora biti prožeto hrvatskim nacionalnim duhom, a čitanke k tome moraju još nositi hrvatski naziv i biti pisane samo hrvatskim jezikom.

Ustajući protiv sve većeg utjecaja austrijske germanizatorske struje u politici dalmatinskog školstva, Biankini tvrdi da se učenicima mora jasno kazati tko su i što su, kojem narodu pripadaju, te kako se zove njihova uza domovina i jezik kojim govore, jer nedopustivo je da se namjerno brka hrvatstvo sa srpstvom u korist nijemstva. On smatra da je austro-njemačkoj političkoj struji u našem školstvu, onoj struji što u Zadru otvara njemačke

⁴⁵ Isto, 431–433.

⁴⁶ Isto, 434–460, 470–479.

⁴⁷ BI DS, zasjedanje XXVII/1892, Zadar 1893, 510, 511.

pučke škole, dobro došlo sve što ide na slabljenje hrvatske nacionalne svijesti. »Dobro joj je došlo« — kaže Biankini — »i talijanstvo i srbstvo, i srbstvo-hrvatstvo i njemstvo. Nur nicht kroatisch!«⁴⁸ Dakle, sve samo ne hrvatstvo.

Nakon što je temeljito obrazložio glavnu manu, glavni nedostatak, novih čitanka Biankini, s ciljem da se ta »ubitačna mana« otkloni, predlaže Saboru slijedeći zaključak: »Pozivlje se C. K. vlada neka u korist zdrave narodne prosvjete dađe pregledati nove knjige za pučke škole u Dalmaciji, i neka pazi osobito na to, da u novom izdanju ime naroda i jezika hrvatskoga nebude pritajano ili nagrađeno.«⁴⁹ Kao što je Kuničićeva kritika, kako smo naprijed vidjeli, izazvala žučnu polemiku u dalmatinskom tisku, tako je sada Biankinijev govor i prijedlog izazvao žestoku raspravu u Dalmatinskom saboru. Iako su u raspravi sudjelovali neki autonomaški i narodnjački zastupnici, glavni sukob vodio se između radikalne prohrvatski orijentirane Biankinijeve grupe i zastupnika Srpske stranke.

Poslije Biankinijevog govora prvi se za riječ javio autonomaš dr. Erkolan Salvi, odvjetnik, koji je kao i ostali autonomaši branio talijansku narodnost u Dalmaciji i tražio ponovno otvaranje talijanskih škola po primorskim gradovima. Nakon njega riječ je uzeo Sava Bjelanović, prvak Srpske stranke i urednik *Srpskoga glasa*. On je teškim riječima navalio na Biankinija, odbacio njegov prijedlog i ocjene o čitankama te ustvrdio da sve ono što je Biankini kazao nije ni istinito ni moralno. Obezvrjeđujući hrvatsku povijest, Bjelanović je ustao protiv hrvatskog imena, naziva i jezika u novim udžbenicima jer, kako kaže, taj »naš narodni jezik je srpski«. Na kraju Bjelanović, zanemarujući sasvim uljudno ponašanje, šalje Biankinija i sve one koji misle kao i on u ludnicu. Evo što doslovce kaže: »Ja mislim, gospodo moja, da je to sve šuplje, što je rekao poštovani zastupnik Biankini, da se o tome nemože ozbiljno ni govoriti. Kad bi ja mogao posumnjati, da će se izvesti, što poštovani gosp. zastupnik Biankini propovijeda, ja bi gospodo ovoga časa iznio predlog, da se u našoj Dalmaciji, što prije sagradi još jedna ludnica, jer ljudi sa teorijama, koje je ovdje iznio zast. Biankini, idu u ludnicu.«⁵⁰

Tijekom rasprave u Saboru Biankinija su najviše podržavali hrvatski zastupnici: Perić, Ljubić i Buzolić, a Bjelanovića srpski: Vukotić i Pugliesi.⁵¹ Sudjelujući u raspravi o novim čitankama, dr. Ante Pugliesi najprije je odbacio Biankinijev prijedlog i u ime zastupnika Srpske stranke iznio svoj protuprijedlog koji u cijelosti glasi: »Pozivlje se c. k. Vlada neka u korist prosvjete dađe pregledati nove knjige za pučke škole u Dalmaciji, i neka pazi osobito na to, da u novom izdanju uz ime naroda i jezika hrvatskoga, ne bude pritajani ime naroda i jezika srpskoga.«⁵² Malo kasnije on je, uz suglasnost srpskih zastupnika, odustao od tog protuprijedloga i pri-

⁴⁸ Isto, 512–520, 557–570.

⁴⁹ Isto, 511.

⁵⁰ Isto, 521–526. i d.

⁵¹ Isto, 529–627.

⁵² Isto, 615.

hvatilo raniji Biankinijev prijedlog, ali pod uvjetom da se u njemu izostavi riječ »nagrđeno« i na kraju dodaju riječi »kao ni ime naroda i jezika srpskoga«. Takvom intervencijom bitno je izmijenjen smisao i namjera Biankinijevog prijedloga, pa je on postao prihvatljiv za zastupnike Srpske stranke i većinu zastupnika Narodne hrvatske stranke.⁵³

Prilikom glasovanja čisti Biankinijev prijedlog nije prošao jer je većinu glasova (22 : 11) dobio naknadno od Pugliesia izmijenjeni Biankinijev prijedlog. Tako je Dalmatinski sabor, na kraju duge i žučne rasprave usvojio slijedeći zaključak: »Pozivlje se c. k. Vlada neka u korist zdrave narodne prosvjete dađe pregledati nove knjige za pučke učione u Dalmaciji, i neka pazi osobito na to, da u novom izdanju ime naroda i jezika hrvatskoga ne bude pritajano, kao ni ime naroda i jezika srbskoga.«⁵⁴ Za takav zaključak glasovali su: Bjelanović, Bjelovučić, Borčić, Brajković, Čingrija, Giorgi, Gojković, Gondola, Ivčević, Karaman, Klaić, Korlaet, Kulišić, Pugliesi, Šimić, Šupuk, Tartaglia, Vranković, Vukotić, Zaffron, Zore i Vojnović; a protiv: Biankini, Benevenia, Buzolić, Ljubić, Paštović, Perić, Salvi, Šarić, Smirić, Trigari i Vidović. Dakle, od 33 zastupnika koliko ih je bilo na sjednici Sabora za navedeni prijedlog glasovala su 22, a protiv 11. Naravno, takvim ishodom glasovanja i usvojenim zaključkom nije bio zadovoljan Juraj Biankini pa je on, koristeći to kao povod jer uzroci su bili znatno dublji, zajedno s još petoricom svojih drugova istupio iz Narodne hrvatske stranke i osnovao poseban Hrvatski klub koji se kasnije pridružio dalmatinskim pravcima, a oni su nekako baš tada radili na osnivanju i organiziranju vlastite stranke u Dalmaciji.

IV.

Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji, osobito nakon pobjede Narodne stranke na izborima za Dalmatinski sabor, bitno je utjecao na razvoj pučkog školstva u pokrajini. Intenzivniji razvitak školstva — posebice odgoj i obrazovanje učiteljskog kadra u nacionalnom duhu, otvaranje novih škola i pohrvaćenje starih — nosio je sa sobom mnoge probleme, a jedan od ključnih bio je izrada novih školskih udžbenika. Nakon dugih priprema, nove čitanke za pučke škole u Dalmaciji pojavile su se školske godine 1889/90. i odmah izazvale burna negodovanja i žučne polemike u dalmatinskom tisku, a godine 1892. i oštru raspravu u Saboru. Do toga je došlo najviše zato što su nove knjige, pod pritiskom austrijskih organa vlasti, bile sastavljene u anacionalnom i nerodoljubivom duhu. U novim čitankama, čiji su autori Josip Perčić, Vicko Danilo, Juraj Dević, Antun Kriletić i Miho Zglav, prepravljeni su originalni tekstovi u mnogim štivima i pjesmama, namjerno je zatajivano i izostavljano hrvatsko ime — ime naroda, jezika i domovine — a na jednom mjestu zatajeno je čak i srpsko ime. Sve je to, uglavnom, činjeno u interesu vladajuće austrijske politike, a bilo je usmjereno protiv buđenja hrvatske nacionalne svijesti u glavama pučkoškolaca. Najviše zbog

⁵³ Isto, 627.

⁵⁴ Isto, 667.

svojem nerodoljubivog duha, ali i zbog mnogih drugih nedostataka i mana, čitanke su bile izložene žestokoj kritici; u dalmatinskom tisku najžešće ih je kritizirao učitelj Petar Kuničić, a u Saboru narodni zastupnik Juraj Biankini.

Prilikom rasprave o školskom proračunu godine 1892. došlo je u Dalmatinskom saboru do oštre i duge rasprave o novim čitankama za pučke škole. Na jednoj strani nalazio se Biankini i njegova radikalna grupa prohrvatski orijentiranih zastupnika koji su čitanke kritizirali gotovo s hrvatsko-pravaških pozicija, a na drugoj Sava Bjelanović i zastupnici Srpske stranke koji su ih branili. Između njih u raspravu su se ubacivali autonomnaški zastupnici, koji su govorili o nekakvoj talijanskoj narodnosti i talijanskim školama u Dalmaciji, i većina zastupnika iz oportunističkog krila Narodne hrvatske stranke koji su, zajedno s pokrajinskim školskim nadzornikom Josipom Peričićem, branili čitanke i prihvaćali ih, uglavnom, onakve kakve jesu. Na kraju svoje prve rasprave Biankini je predložio Saboru zaključak kojim se poziva vlada da pregleda nove knjige te da osobito pazi da se u njihovom drugom izdanju ne zatajuje i ne nagrđuje hrvatsko ime. Protiv ovog prijedloga najprije su ustali zastupnici Srpske stranke, a zatim je njen član Ante Pugliesi iznio svoj protuprijedlog. Uviđajući u nastavku rasprave da će taj protuprijedlog teško proći, on je iz taktičkih razloga odustao od njega i prihvatio Biankinijev prijedlog, ali s posebnim dodatkom o nezatajivanju srpskog imena kojim je bitno promijenjen njegov raniji smisao. Sabor je to prihvatio, a Biankini je, nezadovoljan ishodom glasanja i držanjem većine narodnjaka, istupio iz Kluba Narodne hrvatske stranke i s još nekoliko svojih drugova formirao Hrvatski klub koji se dvije godine poslije pridružio dalmatinskoj Stranci prava.

Zusammenfassung

DIE DISKUSSION ÜBER VOLKSSCHULESBÜCHER IM LANDTAG VON DALMATIEN IM JAHR 1892

Marjan Diklić

In dem ersten einleitenden Teil der vorliegenden Arbeit bringt der Verfasser die grundlegenden Angaben über die Entwicklung der Volksschulen in Dalmatien in der zweiten Hälfte des 19. Jhs. Im zweiten Teil geht es um das Erscheinen neuer Lesebücher für die Volksschulen, ihren nationalen und keinesfalls die Heimatliebe fördernden Geist, das Verschweigen des kroatischen Namens, des Namens der Heimat, des Volkes und der Sprache — alles im Interesse der herrschenden österreichischen Politik, es werden aber auch die heftigen Proteste in der Öffentlichkeit und die scharfen Polemiken in Dalmatien angesprochen; ganz besonders wird die vernichtende Kritik des Lehrers Petar Kuničić hervorgehoben. In dem dritten Teil der Arbeit ist von der heftigen Debatte, die über die neuen Lesebücher in dem Parlament in Dalmatien im Jahre 1892 geführt wurde, die Rede mit besonderer Berücksichtigung der Wortmeldungen von Juraj Biankini und Sava Bjelanović. Und schließlich ist im vierten abschließenden Teil eine knappe Schlußfolgerung enthalten.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Historijski zbornik
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 450 d

Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad Hrvatske
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — ožujak 1991.